

**Масъалаҳои мубрами пажӯҳиши забони тоҷикӣ
дар даври Истиқлол**

Пажӯҳишҳо дар бораи ҷанбаҳои гуногуни забони тоҷикӣ дар даври истиқлол хусусияти бунёди пайдо карда, тамоми бахшҳои илми забоншиносиро фаро гирифтааст. Сабаби асосӣ аз як тараф мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ буда, аз тарафи дигар сиёсати давлатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба забони давлатии худ ва ҳама асоси таваҷҷуҳи доимии сарвари давлат ба масъалаҳои рушди забони давлатӣ мебошад. Махсусан, моҳи октябри соли 2019 дар ҷашни даҳсолагии қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба ҷанбаҳои асосии рушди забони давлатӣ дар даври истиқлол пешниҳодҳои судманде иброз доштанд, ки аз густариши забони меъёр, ҳамгунсозии истилоҳоти забони тоҷикӣ, таҳияи дастури илмии забони тоҷикӣ, таҳияи пайкараи забони тоҷикӣ дар асоси дастовардҳои навини забоншиносии компютерӣ ва дигар масъалаҳои муҳимми рушди забони давлатӣ иборат буданд. Дар моҳи март соли 2020 китоби дувуми «Забони миллат – ҳастии миллат» бо фарогирии таърихи забони тоҷикӣ аз асри 13 то ибтидои асри 20 аз ҷоҳ баромад, ки намунаи равшани таваҷҷуҳи ҳамешагии Сарвари давлат ба масъалаҳои рушди забони модарии мост. Имрӯз, новобаста ба инкишофи рушди ҳамачонибаи забони тоҷикӣ дар мақоми забони давлатӣ дар таҳқиқи пажӯҳиши масъалаҳои муҳимми забони тоҷикӣ душвориву мушкilotи зиёде вучуд дорад, ки барои рафъи онҳо тадбирҳои мушаххаси ҷиддии сатҳи давлатӣ лозим аст.

Таҳқиқи забони меъёр ё забони адабӣ ва проблемаҳои он яке аз масъалаҳои муҳими илми забоншиносӣ мебошад. Бояд гуфт, ки дар замони истиқлол бо забони давлатӣ гардидани забони тоҷикӣ таҳқиқи ҷанбаҳои гуногуни он аҳамияти миллӣ ва давлатӣ касб мекунад. Мутаассифона, дар рушди инкишофи забони давлатӣ ҳанӯз мушкиливу монеаҳои зиёдеро баргараф кардан лозим меояд. Бо вучуди он, ки барои инкишофи забони адабӣ аз лиҳози сиёсӣ ва давлатдорӣ тамоми шароит муҳайё аст, зарурати истифодаи он ба ҳайси забони давлатӣ, коргузорӣ, таълим, илмӣ ва ғайра аз тарафи тамоми қишрҳои ҷомеа дуруст дарк нашудааст. Инчунин барои таҳияи фарҳангҳои тафсирий, дузабона, чандзабона, истилоҳӣ ва луғатҳои махсуси забоншиносӣ (фарҳанги басомади вожаҳо, ҳаммаъноҳо, зидмаъноҳо ва ғ) муддати зиёд ва заҳмати фаровон лозим аст. Доир ба забони адабии тоҷикӣ қорҳои зиёди тадқиқотӣ ба анҷом расидааст. Аммо роҷеъ ба меъёри он ба таври мушаххас ҳанӯз тадқиқоти зиёде анҷом додан лозим меояд. Роҷеъ ба меъёрҳои забони адабии гуфтугӯӣ то кунун қор ба майдон наомадааст. Дар забоншиносии муосири тоҷик то кунун тадқиқоте, ки дар асоси меъёри забони адабии гуфтугӯӣ ба итмом расида бошад, арзи вучуд накардааст. Бинобар ин меъёрҳои забони адабӣ ва забони адабии гуфтугӯиро дар асоси маводи муътамад мавриди тадқиқ қарор додан аз вазифаҳои бетаъхири забоншиносон ба шумор меравад.

Сарчашма ва маводи муътамад барои ташаккули минбаъдаи забони адабӣ истифодаи ҳадди аксари сарватҳои луғавии забони адабии ҳозира ва ҷалби маводи луғавии барои аксарияти мардум фаҳмо аз лаҳҷаҳо, истилоҳоти касбӣ ва ҳатто унсурҳои алоҳидаи забони гуфтугӯӣ мебошад. Аз тарафи дигар таҳқиқи бунёдиву муфассали забони осори боқимонда аз оғози шаклگیری забони тоҷикӣ аз дидгоҳи нав, аз нуқтаи назари ҷамъоварии тамоми калимаву таркиб ва ибораҳо дар ҷорҷӯбаи таҳияи пайкараи забони тоҷикӣ бисёр муҳим аст. Яқин аст, ки дар он ганҷинаи вожаҳои ноб ва усулҳои нодири воҷасозӣ нуҳуфта ва ё ноёфта

ханӯз бисёр аст. Забони тоҷикӣ дар он давра ханӯз беолоиш ва дар чушу хурӯши чавонӣ ва зояндагӣ буд. Ин таҳқиқот бояд забони девони шоирони бузурги он давра ва баъди он мисли Рӯдакӣ ва ҳамзамононаш, Фирдавсӣ, Ҷалололдини Румӣ, Камол, Саъдӣ, Ҳофиз, Бедил ва чанд тани дигар, ки осорашон яке аз манбаи асосии вожаҳо ва истилоҳоти забон ва шеваҳои калимасозии меросӣ ва шоиронаи ғайриҷашмдошт мебошанд, бояд дар гирад. Инчунин, мутолиа ва баррасии таркиби луғавии забони осори дostonҳои оммиёна, таърихномаҳо, аҷоибномаҳо, сафарномаҳо ва умуман осори насрии даври гузашта низ аз аҳаммият холи нест. Дар ин гуна осор бисёр вожа ва истилоҳоти манотиқи гуногун ва ҷорӣ дар байни мардумонро, ки нависандагони «забонсози» расмии асрҳои миёна онҳоро ҳамчун вожаҳои омиёна дар таълифоти хеш ҷой намедоданд, дар китобҳои худ дарҷ кардаанд ва бисёр имкон дорад аз байни онҳо ва ё усулҳои калимасозии онҳо баъзе луғатҳои мавриди ниёзи замони мо пайдо ва ё сохта шавад. Таҳқиқ ва таҳлили тамоми фарҳангҳо, махсусан луғатномаҳои давраи оғози фарҳангсозии забони тоҷикӣ аз нигоҳи вожасозӣ ва истилоҳшиносӣ ва бо роҳи истифодаи дастовардҳои техникӣ ба вуҷуд овардани ганҷинаи вожагони забон аз асоситарин масъалаҳои пажӯҳишӣ барои таҳияи пайкараи забони тоҷикӣ мебошад.

Зеро дар баробари вожагони нави забонҳои ғарбӣ қарор додан ва зинда кардани вожаҳои маҳҷур ва камошноӣ тоҷикӣ барои забони мо манфиати бештар хоҳад дошт, аз он ки барои онҳо аз калимаҳои ноошно, ғайримаъмул ва душворфаҳми забони арабӣ ва ё забонҳои бостонӣ муодил баргузинем.

Истифода аз забонҳои бостонӣ, миёна ва нави эронӣ, инчунин истифода аз захираи вожаву истилоҳоти навсохти ҳамзабонон низ аз аҳаммият холи нест. Азбаски нуфуз ва истифодаи «наввожаҳо»-и форсиву дарӣ имрӯзҳо дар холи густариш аст, бинобар ин забони тоҷикӣ бояд муносибати худро ба ин вожаву таркибҳо ба таври кулӣ муайян намояд. Имрӯз барои забоншиносони тоҷик шароит фароҳам аст, ки

таҷрибаву бозёфтҳо ва захираҳои истилоҳоти забони тоҷикӣ, форсӣ ва дариро олимона таҳлилу баррасӣ карда, муносибтарин ва озмудатарини онҳоро баргузинанд.

Барои ба даст овардану таҳким бахшидани истиқлоли фарҳангии миллӣ пеш аз ҳама пояҳои забони миллиро мустақкам намудан зарур аст. Забони тоҷикӣ фақат ҳамон вақте забони илму фарҳанг мегардад, ки бо ин забон истилоҳоти илмӣ ба вучуд оварда шавад. Махсусан, пажӯҳиши масъалаҳои истилоҳоти забони тоҷикӣ, стандартсозӣ ва ҳамгунсозии онҳо хеле муҳим мебошад. Махсусан, имрӯз, ки як марҳилаи муҳими инкишофи забони тоҷикӣ, яъне дар коргузории идораҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ қорӣ шудани забони давлатӣ анҷом ёфтааст, масъалаи истилоҳот, стандартсозӣ ва ҳамгунсозии он ба мадди аввал мебарояд. Он харчу марче, ки имрӯз дар истифодаи истилоҳот дар коргузории расмӣ, ҳуҷҷатҳои қонунгузорӣ, забони таҳсил ва матбуот вомехурад, ба ҳамагон маълум аст. Бинобар ин зарурати соҳа ба соҳа стандарт ва ҳамгун сохтани истилоҳоти забони тоҷикӣ ва ба меъёри муайян даровардани нормаҳои забони адабӣ ва махсусан бахши вожагонии он саҳт эҳсос мешавад. Барои дар амал пиёда кардани он таҳияи фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ ва инчунин фарҳангҳои истилоҳии соҳавӣ бисёр зарур аст. Яке аз масъалаҳои муҳимми дигари инкишофи забон барномарезии таҳияи истилоҳоти илмӣ барои риштаҳои гуногуни ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар аст. Ин масъала бояд якҷоя бо муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва илмии Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи илмҳои педагогӣ баррасӣ гардида, роҳҳои татбиқи он муайян гардад. Зеро таҳия, ҳамгунсозӣ ва стандарт намудани истилоҳоти илмӣ яке аз пояҳои асосии ба вучуд овардани забони илм аст.

Масъалаи дигари бисёр муҳим барои сарнавишти забони тоҷикӣ имрӯз таҳияи дуруст ва ба тартиб овардани имлои забони тоҷикӣ мебошад. бар ӯҳдаи Комиссияи имло, ки имрӯз дар кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият дорад,

вазифаи бaсе пурмасъулият гузошта шудааст. Пеш аз ҳама дар таҳияи имлои нави забони тоҷикӣ хусусиятҳои таърихии рушди онро аз давраи пешин то имрӯз ба назар гирифта, хатову иштибоҳхоеро, ки дар солҳои пешин зери таъсири омилҳои сиёсии даврони Иттиҳоди Шӯравӣ (иловаҳои ҳарфҳои хоси забони русӣ, ки ҳанӯз ҳам бо номи сунъии «ётбарсарҳо» боқист, таъсири ақидаҳои барғалати дар асоси талаффузи лаҳҷавӣ таҳия кардани имло ва махсусан бесарусомонӣ дар истифодаи садонокҳои *ӯ* ва *й* ва ғайра) таҳиягарони имлои забон роҳ дода буданд, бояд дар асоси пажӯҳишҳои дақиқи илмӣ бартараф карда шаванд. Имрӯз, ки боз баҳсҳо дар атрофи ин масъала идома доранд бояд зикр намуд, ки дар истифодаи садонокҳои “*ӯ*”-и дароз ва “*у*”-и кӯтоҳ, “*й*”-и дароз ва “*и*”-и кӯтоҳ иштибоҳҳои ҷойдошта дар имлои забони тоҷикӣ ислохнашуда боқӣ монданд. Иштибоҳ дар он аст, ки дар имлои имрӯза ҳам “*у*”-и кӯтоҳ ва ҳам “*ӯ*”-и дароз ба таври омехта истифода гардида, ҷойи мушаххаси онҳо нишон дода нашудааст. Ба таври мисол, овози “*ӯ*”, яъне “*у*”-и кӯтоҳ ҳам барои калимаҳои дорои “*у*”-и кӯтоҳ (бун, бунафш, буз, бурд, дузд...) ва ҳам барои “*ӯ*”-и маъруф (дуд, дур, ду, душ...) ва бо “*ӯ*”-и дароз ифода шудани ҳам овози “*у*” (вови маъруф ва ҳам вови маҷхул) (шурӯъ, шӯра, гурӯҳ, шукӯҳ, ҷӯпон, кӯча, ҷӯча, бўй, гӯш, ҷӯб....) дида мешавад. Акнун дар даврони Истиқлол вақти он расидааст, ки ақидаи Қаҳрамони Тоҷикистон устод Садриддин Айнӣ дар бораи имло тадбиқ карда шавад, ки дар мақолаи худ бо номи «Оид ба вазъияти забоншиносии тоҷик» (1952 гуфта буд: «Дар ягон забони маданӣ ва аз ин ҷумла дар забони русӣ дар навиштан талаффуз асос гирифта нашуда бошад ҳам, дар забони тоҷикӣ талаффузро асос гирифта, масалан, ба ҷои калимаҳои «анбор, занбар, ҷунбидан» - «амбор, замбар, ҷумбидан» менависанд. Агар дар имло талаффуз асос гирифта шавад, дар забон анархия пайдо мешавад, чунки талаффуз дар ҳар замон ва дар ҳар район дигаргуншаванда аст, ҳатто басо дида шудааст, ки талаффузи шахсҳои ҷудогона ҳам аз якдигар фарқ мекунад. Сабаб ҳамин аст, ки то ҳол дар

имлои забони тоҷикӣ анархия ҳукмфармост». Ин пешниҳодҳо бештар хусусияти амалӣ дошта, барои иҷрои амали Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» бисёр муҳим мебошанд. Масъалаҳои таҳким ва пажӯҳиши илмии ҷанбаҳои гуногуни рушди забони модарӣ (таҳияи дастурҳои илмӣ ва академикӣ, фарҳангҳои гуногуни забоншиносӣ, таҳқиқи таърих, сарфу наҳв, вожагон ва дигар бахшҳои забон) тарафи дигар ва бисёр муҳими рушду густариши забони мо мебошад, ки он мавриди баҳси мақолаҳои алоҳидаи дигар мебошад.